

بسم الله الرحمن الرحيم

تدبر در قرآن

سوره مبارکه مزمل

استاد ضرابی

جلسه نهم ۱۴۰۲/۷/۱۳

آیات شریفه: «إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا (۱۵) فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلًا (۱۶) فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِن كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا (۱۷) السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا (۱۸) - بی گمان ما به سوی شما فرستاده ای که گواه بر شماست روانه کردیم همان گونه که فرستاده ای به سوی فرعون فرستادیم (۱۵) (ولی) فرعون به آن فرستاده عصیان ورزید پس ما او را به سختی فرو گرفتیم (۱۶) پس اگر کفر بورزید چگونه از روزی که کودکان را پیر می گرداند پرهیز توانید کرد (۱۷) آسمان از (بیم) آن (روز) در هم شکافد و عده او انجام یافتنی است (۱۸)»

عنوان: الگوهای انسانیت و گواهان بر اعمال!

« إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا ... » در تعیین معنای شاهد، به قرینه آیات بعد که مسأله طغیان را مطرح می کند « فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلًا » مناسب است بگوییم: مقصود از لفظ شاهد در « شاهدأ علیکم » این است که رسولان الهی میزان و الگوی صحیح راه سعادت هستند، انکار این میزان و سرکشی و طغیان، امت را دچار عذاب و هلاکت خواهد نمود. زیرا این میزان است که مورد طغیان قرار می گیرد « أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ (الرحمن/۸) » نه گواه بودن. امام خمینی می فرماید: میزان اعمال، شریعت، اسلام و ولایت اهل بیت (علیهم السلام) می باشد و خوب است انسان در همین عالم، اعمال خود را با این میزان مقایسه و خود را محاسبه کند و پیش از مرگ اعمال خود را اصلاح کند. (شرح چهل حدیث، ص ۴۱) چرا که در قیامت میزان اعمال، شریعت است و به وسیله آن اندازه و قیمت هر شخص به حسب عقیده، خلق و عملش سنجیده می شود و اگر انسان در این دنیا به محاسبه اعمال خود بپردازد و آن را اصلاح کند، در آخرت نگرانی در مورد میزان اعمال خود را ندارد، زیرا گرفتاری ها و مهلکات آن عالم تابع این عالم است و اگر در این عالم در راه مستقیم نبوت و ولایت قدم بگذارد و کج نرود در آن عالم ترسی از گذشتن از صراط ندارد. (شرح چهل حدیث، ص ۳۶۰-۳۵۹)

زمزم از جوشد ز خاک من ازوست می اگر ریزد ز تاک من ازوست
خاکم و از مهر او آینه ام می توان دیدن نوا در سینه ام

در ترجمه ها شاهد به معنای گواه گرفته می شود زیرا که خداوند متعال برای کنترل انسان و جلوگیری از خطای او، شاهدانی را قرار داده تا آدمی را زیر نظر بگیرند و مراقب اعمال او باشند. انسان عاقل با توجه به این گواهان، مراقبت بیشتری از اعمال خود خواهد داشت. روز قیامت نیز این گواهان و شاهدان مشاهدات خود را بازگو می کنند تا جای هیچ گونه عذر و بهانه ای برای انسان خاطی باقی نماند. اما می دانیم که شاهد و گواه بر اعمال انسان محدود به رسولان الهی نیست و شاهدان دیگری وجود دارند که در رأس آنها:

اولین شاهد بر اعمال، ذات مقدس ربوبی است: «وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ- در هیچ حال و کاری نمی‌باشی و هیچ قسمتی از قرآن را از ناحیه او تلاوت نمی‌کنی و شما مکلفان هیچ کاری نمی‌کنید مگر آنکه در همان حالی که بدان می‌پردازید ما حاضر و گواه شما هستیم و چیزی به اندازه سنگینی ذره‌ای نه در زمین و نه در آسمان از (احاطه ذات و قدرت و علم) پروردگارت پنهان نیست و نه کوچکتر از آن و نه بزرگتر نیست مگر آنکه در کتابی روشن (در لوحی که حقیقت اشیاء در آن منعکس و در منظر مقربان آشکار است) ثبت می‌کند.» (یونس/ ۶۱) مولی علی علیه‌السلام فرمود: «إِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ عِنْدَ إِضْمَارِ كُلِّ مُضْمِرٍ وَقَوْلِ كُلِّ قَائِلٍ وَعَمَلِ كُلِّ عَامِلٍ- همانا خدای سبحان نزد نهان کاری هر نهان کننده‌ای و گفتار هر گوینده‌ای و کار هر عاملی است.» (غرر الحکم و درر الکلم، ص ۲۲۳) و راز این که شهادت خداوند کفایت می‌کند «وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا-نساء/ ۷۹» مطلق بودن علم اوست: «هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ- اوست که آسمان‌ها و زمین را در شش روز (یا شش شبانه روز یا شش دوران) آفرید و سپس بر تخت (تسلط و تدبیر امور هستی) استیلا یافت، آنچه در زمین فرو می‌رود (از آبها، مردگان، گنجها، ریشه‌ها و حیوانات) و آنچه از زمین بیرون می‌آید (از فرشتگان، کتب آسمانی، تقدیرات ربوبی، نورکرات، صاعقه و بارانها و آنچه به آسمان بالا می‌رود (از فرشتگان، اعمال بندگان و برخی از اجنه و ارواح انسانها) همه را می‌داند و هرکجا باشید او با شماست و خدا بر آنچه می‌کنید بیناست هیچ چیزی بر ذات مقدسش پوشیده نیست.» (حدید/ ۴)

دومین شاهد بر اعمال انسان انبیاء هستند: به ویژه خاتم انبیاء حضرت محمد مصطفی (صلی‌الله‌علیه‌وآله): «فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَؤُلَاءِ شَهِيدًا- حال آنها چگونه خواهد بود در آن روز که برای هر امتی گواهی بر اعمالشان می‌طلبیم و تو را گواه این امت قرار خواهیم داد» (نساء/ ۴۱)

سومین شاهدان بر اعمال امامان (علیهم‌السلام) هستند: «شُهَدَاءُ عَلَىٰ خَلْقِهِ- و خداوند شما را به عنوان گواهان بر خلق خود قرار داد.» (زیارت جامعه کبیره) در قرآن می‌خوانیم: «وَقُلْ اَعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ - بگو عمل کنید خداوند و فرستاده او و مؤمنان اعمال شما را می‌بینند و به زودی به سوی دانای نهان و آشکار باز گردانده می‌شوید و شما را به آنچه عمل کردید خبر می‌دهد.» (توبه/ ۱۰۵) در روایتی آمده است شخصی از حضرت امام رضا (علیه‌السلام) خواست که برای من و خانواده‌ام دعا کنید، فرمود: مگر دعا نمی‌کنم؟! «وَاللَّهُ إِنَّ أَعْمَالَكُمْ لَتُعْرَضُ عَلَيَّ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَ لَيْلَةٍ- به خدا سوگند اعمال شما هر شب و روز بر من عرضه می‌شود» راوی گوید: این سخن بر من گران آمد، امام متوجه شد و به من فرمود: «أَمَا تَقْرَأُ كِتَابَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَقُلْ اَعْمَلُوا-آیات کتاب خداوند عز و جل را نمی‌خوانی که می‌گوید...» آیه محل بحث را برای او خواندند» (الکافی، ج ۱، ص ۲۱۹) در زیارت حضرت ولی عصر (عج) آمده است: «الْسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا عَيْنَ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ- سلام بر تو که چشم خداوند در خلق هستی» (بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۲۱۵) در روایتی از حضرت امیرمؤمنان علی (علیه‌السلام) می‌خوانیم که حضرت فرمود: «أَنَا شَاهِدٌ لَكُمْ وَ حَاجِبٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَيْكُمْ- من گواه اعمال شما بوده و در روز قیامت از شما دفاع می‌کنم.» (نهج البلاغه، خطبه ۱۷۶) در روایتی دیگر آمده که: «نَحْنُ الشُّهَدَاءُ عَلَى شَيْعَتِنَا وَ شَيْعَتُنَا شُهَدَاءُ عَلَى النَّاسِ وَ بِشَهَادَةِ شَيْعَتِنَا يُجْزَوْنَ وَ يُعَاقَبُونَ- ما شاهدان

بر شیعه و شیعیان ما شاهدان بر مردماند و به شهادت شیعیان ما جزاء داده و عقوبت می‌شوند.» (بحار الانوار، ج ۷، ص ۳۲۵)

چهارمین شاهد فرشتگان الهی هستند: «وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ كِرَامًا كَاتِبِينَ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ - و البته بر شما نگهبانانی است، بزرگوارانی نویسنده (از فرشتگان) که (ظاهر و باطن و خلوص و ریا و مراتب کمال و نقص) آنچه را می‌کنید می‌دانند.» (انفطار/۱۰-۱۲)

پنجمین شاهد زمین است: «يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا - در آن روز زمین تمام خبرهای خود را بازگو می‌کند چرا که پروردگارت به او وحی کرده است.» (زلزله/۴-۵) در حدیثی از پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله) رسیده است مقصود از اخبار این است که: «أَخْبَارُهَا أَنْ تَشْهَدَ عَلَىٰ كُلِّ عَنَدٍ وَ أَمَةٍ بِمَا عَمِلُوا عَلَىٰ ظَهْرِهَا نَقُولُ عَمَلٌ كَذَا وَ كَذَا، يَوْمَ كَذَا، فَهَذَا أَخْبَارُهَا - از اعمال هر یک از بندگان اعم از مرد و زن که روی زمین انجام داده‌اند خبر می‌دهد، می‌گوید: فلان شخص در فلان روز فلان کار را انجام داد این است خبر دادن زمین.» (مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۱۰، ص ۷۹۸) و نیز در فرمایشات مولی علی (علیه‌السلام) می‌خوانیم: «صَلُّوا الْمَسَاجِدَ فِي بَقَاعِ مُخْتَلَفَةٍ فَإِنَّ كُلَّ بُقْعَةٍ تَشْهَدُ لِلْمُصَلِّيِ عَلَيْهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ - در مساجد قسمت های مختلف نماز بخوانید زیرا هر قطعه زمین در قیامت برای کسی که روی آن نماز خوانده گواهی می‌دهد.» (لئالی الاخبار، ج ۵، ص ۱۷۹)

سر از آن رو می‌نهم من بر زمین	تا گواه من بود در روز دین
یوم دین که زلزلت زلزله	این زمین باشد گواه حالها
کو تُحَدِّثُ جَهْرَةً اخبارها	در سخن آید زمین و خارها

ششمین شاهد، اعضا و جوارح است: «يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ - در آن روز زبان ها و دست‌ها و پاهایشان بر ضد آنها به اعمالی که مرتکب می‌شوند گواهی می‌دهند.» (نور/۲۴) و نیز می‌خوانیم: «وَقَالُوا لَجُلُودُهُمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا قَالُوا أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ - آنها به پوست های بدن خود می‌گویند چرا بر ضد ما گواهی دادید؟ جواب می‌دهند: همان خدائی که هر موجودی را به نطق درآورده ما را گویا ساخت.» (فصلت/۲۱)

هفتمین شاهد، وجدان آدمی است: «وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ - علیه خود شهادت دادند.» (انعام/۱۲۰) و نیز در قرآن می‌خوانیم: «إِقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا - به او گفته می‌شود: کتاب (اعمال قلبی و بدنی) خود را بخوان تو خود کافی هستی که امروز حسابرس خود باشی.» (اسراء/۱۴)

هشتمین شاهد، زمان است: در روایت می‌خوانیم: «مَا مِنْ يَوْمٍ يَمُرُّ عَلَىٰ ابْنِ آدَمَ إِلَّا قَالَ لَهُ ذَلِكَ الْيَوْمُ يَا بَنِي آدَمَ أَنَا يَوْمٌ جَدِيدٌ وَ أَنَا عَلَيْكَ شَهِيدٌ فَقُلْ فِي خَيْرٍ أَوْ اعْمَلْ فِي خَيْرٍ أَشْهَدُ لَكَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَإِنَّكَ لَنْ تَرَانِي بَعْدَهُ أَبَدًا - روزی بر فرزند آدم نمی‌گذرد مگر آن روز می‌گوید، فرزند آدم! من روز جدیدم و من گواه تو هستم پس گفتار خوب و رفتار خوب در این روز داشته باش تا در روز قیامت برایت شهادت دهم که دیگر مرا نخواهی دید.» (بحار الانوار، ج ۷۷، ص ۳۸۲)

نهمین شاهد، اعمال تجسم یافته است: در روایات اسلامی اعم از احادیثی که از طرق شیعه یا اهل سنت رسیده مسئله تجسم عمل از مسلمات گرفته شده است.

«وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا وَلَا يَظِلُّمُ رَبُّكَ أَحَدًا - و همه اعمال خود را حاضر می‌بیند و پروردگارت به احدی ظلم نمی‌کند.» (کهف/۴۹) و نیز می‌خوانیم: «يَوْمَئِذٍ يَصْنَعُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوَّا أَعْمَالَهُمْ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ - در آن روز مردم به صورت گروه های مختلف از قبرها خارج می‌شوند تا اعمالشان به آنها نشان داده شود پس هر کس به اندازه سنگینی ذره‌ای کار خیر انجام داده آن را می‌بیند و هر کس به اندازه ذره‌ای کار بد کرده آن را می‌بیند.» (زلزال/۶-۸)

پیغمبر ما مرکز و حیدر خط پرگار
چون ابر بهاری که دهد سیل به گلزار

این دین هدی را به مثل دایره‌ای دان
علم همه عالم به علی داد پیمبر

عنوان: مالک قیامت و بهشت و جهنم و ... !

« فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا * السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ كَأَنُ وَعْدُهُ مَفْعُولًا »

برتر از آنچه گفته شد شأن دیگر حضرت رسول(ص) که اصل و حقیقت انسان است و به اذن خدا، واسطه فیض بودن به جهان است؛ همان‌طور که همه موجودات از او و به واسطه او، فیض هستی و کمال لایق خود را از مبدأ وجود دریافت می‌کنند. هیچ عیب و پلیدی در بازگشت موجودات به سوی حق، به خاطر جلالت و عظمت او تاب دوام و بقا ندارد. روزی که کودکان را پیر می‌گرداند، آسمان در هم می‌شکافد، روز ملاقات با اوست. جلوه اول حقتعالی مظهر واحدیت و قهاریت او نیز هست؛ امام خمینی پیامبر خاتم (ص) را در شأن ولایت مطلقه او چنین بیان می‌نماید: «رسالت ختمیه را که تمام دایره وجود از عوالم غیب و شهود تکویناً و تشریعاً، وجوداً و هدایتاً ریزه خوار خوان نعمت آن سرور هستند؛ و آن بزرگوار واسطه فیض حق و رابطه بین حق و خلق است. و اگر مقام روحانیت و ولایت مطلقه او نبود، احدی از موجودات لایق استفاده از مقام غیب احدی نبود و فیض حق عبور به موجودی از موجودات نمی‌کرد و نور هدایت در هیچ یک از عوالم ظاهر و باطن نمی‌تابید.» (آداب الصلوه، ص ۱۲۷)

بیان دیگر امام در این زمینه با وضوح بیشتر بیان می‌دارد که: «دوره نبوت انبیاء (علیهم السلام) در واقع دوره نبوت و خلافت اوست و آنان مظاهر ذات شریف پیامبر اکرم(ص) و خلافتشان مظاهر خلافت فراگیر و محیط اوست و ایشان(صلی الله علیه و آله و سلم) خلیفه اسم اعظم و سایر انبیا خلیفه دیگر اسمای محاطند بلکه انبیا همگی خلفای آن حضرت و دعوتشان در حقیقت به سوی او و به سوی نبوت اوست و آدم و غیر او همه زیر پرچم اوست. پس از اول ظهور عالم ملک تا انقضا و مقهور شدن آن در زیر ستیغ نور واحد قهار، دوره خلافت ظاهری او در عالم ملک است. (مصباح الهدایه، ص ۸۳) معلوم است آنچه گفته شد منافاتی با نقش امامان علیهم السلام ندارد؛ شیخ صدوق رحمت الله علیه در کتاب عُیون اخبار الرضا(ع) می‌نویسد: داود بن سلیمان از حضرت امام رضا علیه السلام و آن حضرت(ع) نیز از پدران گرامیشان علیهم السلام از امیرالمؤمنین حضرت علی علیه السلام نقل می‌کند که حضرتش فرمودند: رسول خدا(ص) به من فرمودند: روز رستاخیز، حسابرسی شیعیانمان به ما واگذار می‌شود پس هر کس که میان او و خدایش گناهی باشد، ما در مورد آن داور می‌نمائیم و هر چه ما داور می‌کنیم آن پذیرفته می‌شود، و هر کس که میان او و مردم گناهی باشد، از مردم برایش طلب عفو و بخشش می‌نمائیم و او را به خاطر ما می‌بخشند، و هر که میان خودش و ما گناهی داشته باشد، ما از همه بر عفو و بخشش سزاوارتریم که از او عفو کرده و ببخشیم. (حضرت رضا(علیه السلام) مظهر رأفت خدا، آیت الله سید محمد ضیاء آبادی، ص ۳۲) از عبدالله بن عباس نقل شده است که گفت: رسول خدا(ص) فرمودند: «مَعَاشِرَ النَّاسِ إِنَّ عَلِيًّا قَسِيمُ النَّارِ لَا يَدْخُلُ النَّارَ وَلِيٌّ لَهُ وَ لَا يَنْجُو مِنْهَا عَدُوٌّ لَهُ إِنَّهُ قَسِيمُ الْجَنَّةِ لَا يَدْخُلُهَا عَدُوٌّ لَهُ وَ لَا يَرْحُزُ عَنْهَا وَلِيٌّ لَهُ ... ای مردم! همانا علی، تقسیم‌کننده جهنم (نار) است. کسی که یاور و دوست او باشد؛ وارد آتش نخواهد شد و کسی که دشمن او باشد؛ از آن نجات نخواهد یافت. همانا او تقسیم‌کننده بهشت است. کسی که دشمن او باشد؛ وارد آن نخواهد شد و کسی که دوست او باشد از آن محروم نخواهد شد.»

امالی، شیخ صدوق، ص ۸۳، خصال، شیخ صدوق، ص ۴۹۶

یا علی ذاتت ثبوت قل هو الله احد
نام تو نقش نگین امر الله الصمد
لم یلد از مادر گیتی و لم یولد چو تو
در جهان بعد از نبی، مثلت له کفواً احد
صلی الله علی محمد و آله